

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОГО АГРАРНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ПЕТРУХ Р.Б.

*аспірант Національного університету
біоресурсів та природокористування України*

У статті обґрунтовані педагогічні умови формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів-аграрників.

Ключові слова: комунікативна компетентність, педагогічні умови, мотивація, рефлексія, активізація, активні методи.

Існуюча на даний момент педагогічна практика професійної підготовки майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу свідчить про ряд серйозних недоліків у забезпеченні їх комунікативної підготовки як умови ефективного виконання професійно-педагогічних обов'язків. Маючи ґрунтовну спеціальну підготовку, вони часто бувають непередготовленими до налагодження взаємостосунків із студентами, допускають серйозні прорахунки і помилки в організації професійно-педагогічного спілкування. Ефективність професійно-педагогічної взаємодії суттєво залежить від рівня сформованості комунікативної компетентності викладача.

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу вимагає обґрунтування педагогічних умов. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності ми визначаємо, як спеціально створені обставини, які створюють можливості для реалізації поставленої професійно-педагогічної мети.

Ми припускаємо, що однією із основних педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників є мотивація. Саме вона забезпечує позитивну спрямованість особистісних перетворень. У мотиваційній сфері особистості знаходять своє відображення усі інші сфери.

Формування комунікативної компетентності слід реалізовувати як активний процес з боку суб'єкта. Слід відмітити, що виявлений особистістю характер активності, її якість у певній діяльності визначається тим, яке місце займає зміст даної діяльності в ієрархії основних цінностей особистості. Позитивна налаштованість на формування власної комунікативної компетентності зумовлює поглиблення вивчення проблем комунікації та психології спілкування, активізацію пошуку знань, співставлення та співвідношення їх із власним інформаційним фондом, подальше вдосконалення

своїх комунікативних характеристик. У той же час, студенти повинні брати участь у формуванні комунікативної компетентності та підготовці не тільки і не стільки як “учні”, а насамперед як майбутні педагоги, що цілеспрямовано розвивають свої здібності [7, с.86].

Мотивація надає комунікативній діяльності яскраво вираженого особистісного характеру, виступає провідною умовою як професійного зростання педагога в цілому, так і формування комунікативної компетентності.

У загальному психологічному плані мотивація – це складний психічний процес, який полягає в усвідомленні тією або іншою мірою суб'єктивної й об'єктивної сторін потреби й дії, спрямованої на її задоволення [8, с.389].

Досліджуючи проблеми педагогічної діяльності, вчені доводять, що її успішність обумовлюється не тільки педагогічними здібностями, знаннями, досвідом, але і структурою та якісними характеристиками професійної мотивації як логічного центру системи особистості й діяльності педагога [3, с.161].

А. Реан, в свою чергу, підкреслює, що оптимальність мотиваційного комплексу педагога обумовлена високою позитивною внутрішньою та зовнішньою мотиваціями. Це сприяє активності педагога та мотивується змістом педагогічної діяльності, прагненням досягти в ній позитивних результатів [10, с.234].

Підтвердження про активізацію діяльності викладача внутрішньою та зовнішньою мотиваціями, зустрічаємо і в інших дослідженнях. Зокрема, Л. Шовкун підкреслює, що джерело внутрішньої мотивації знаходиться не в діяльності, а в задоволенні, яке виникає від процесу діяльності. Педагог буде найбільше перейматися своєю діяльністю в тому випадку, якщо вона буде приносити йому задоволення, радість. Для викладачів з розвинутою внутрішньою мотивацією характерна захопленість процесом діяльності, інтерес до самого процесу діяльності, а не тільки до його результатів. У той же час, позитивні результати педагогічної діяльності є для викладача своєрідними засобами, що зміцнюють і посилюють інтерес до процесу діяльності. Таким чином, дослідниця наголошує, що саме внутрішні мотиви є рушіями розвитку особистості викладача [13, с.84].

Ми згодні з позиціями вище зазначених дослідників щодо впливу внутрішніх мотивів на розвиток особистості викладача, успішність його професійно-педагогічної діяльності і, логічно, на розвиток та формування комунікативних аспектів викладацької діяльності.

Є. Проворова стверджує, що формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання, взагалі, та комунікативної компетентності, зокрема, сприяє наступне:

- усвідомлення найближчої та кінцевої цілей навчання;

- усвідомлення теоретичної та практичної значущості засвоєваних знань;
- емоційна форма викладення матеріалу;
- показ "перспективних ліній" в розвитку наукових понять;
- професійна спрямованість навчальної діяльності;
- вибір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності;
- наявність "пізнавального психологічного клімату" в навчальній групі [7, с.88].

Ми погоджуємось з думкою дослідниці про те, що формування комунікативної компетентності передбачає врахування загальної мотивації навчальної діяльності в студентів. Тобто, позитивного відношення до навчання комунікативній компетентності у майбутніх викладачів-аграрників можемо досягти за умов:

- усвідомлення важливості розвитку високого рівня комунікативної компетентності для майбутньої діяльності;
- сформованості інтересу до оволодіння комунікативними знаннями;
- високої якості спеціальної роботи (навчання), спрямованої на формування та розвиток всіх структурних складових комунікативної компетентності;
- відповідної міри складності оволодіння комунікативними знаннями та вміннями;
- позитивного ставлення студентів до викладача.

Таким чином, мотивація формування комунікативної компетентності забезпечує змістовність, постійність, цілісність, особистісну значущість майбутньої професійно-педагогічної діяльності щодо оволодіння комунікативною компетентністю. Формування її можливе через вплив на окремі мотиваційні тенденції, що забезпечують ефективну професійно-педагогічну взаємодію та позитивне ставлення до майбутньої діяльності викладача.

Отже, *першою педагогічною умовою формування комунікативної компетентності* майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу ми вважаємо *мотивацію оволодіння комунікативною компетентністю*.

Оволодіння навчальним матеріалом і розумовий розвиток відбувається внаслідок активної навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається; коли вони виступають суб'єктами навчальної діяльності; виявляють інтерес до знань, усвідомлюють мету навчання, поліпшують і організують свою роботу, ставлять проблеми і шукають їх вирішення. Тобто, активна навчально-пізнавальна діяльність студента є показником ефективності оволодіння майбутніми викладачами комунікативними знаннями і, відповідно, комунікативною компетентністю. У зв'язку з цим, варто розглянути сутність понять "активність", "активізація навчально-пізнавальної діяльності".

Активність у психолого-педагогічних наукових дослідженнях найчастіше пов'язується з поняттям “діяльність” (у латинській мові - *activus* - діяльний). Зокрема, психологи під активністю розуміють інтенсивність спрямованості особистості на певну діяльність, яка найчіткіше проявляється у характері.

П. Лузан зазначає, що активність особистості у навчально-пізнавальній діяльності характеризується особливим психічним станом, який може трансформуватися в певні психічні структури і набувати якості риси особистості. Вчений робить висновок, що навчально-пізнавальна активність має розглядатися як системна цілісність, багаторівневе утворення особистості, яке характеризується регулюючим психічним станом суб'єкта у навчанні і виявляється у результатах та ставленні до навчально-пізнавальної діяльності [4, с. 64].

Досліджуючи питання розвитку активності особистості у навчально-пізнавальній діяльності, вчені зосереджують свою увагу на виявленні рівнів активності. На основі такої ознаки, як ставлення особистості до характеру діяльності, науковці виділяють два рівня активності - репродуктивний (виконавчий) та продуктивний (творчий) (А. Вербицький, П. Коротяєв, М. Махмутов та ін.).

Враховуючи характер пізнавальної діяльності, ступінь самостійності, Г. Щукіна пропонує виділяти такі рівні активності:

- репродуктивно-наслідувальна активність - досвід діяльності накопичується через досвід іншого;
- пошуково-виконавська активність – характеризується вищим рівнем самостійності (потрібно зрозуміти завдання і знайти засоби його виконання);
- творча активність - високий рівень, шляхи виконання завдань обираються нові, нешаблонні, оригінальні [14].

Отже, навчально-пізнавальна активність студента – це динамічна властивість, яка проявляється через психічний стан у пізнанні, може розвиватися від репродуктивного до творчого рівня за допомогою методичних напрямів роботи педагогів щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності.

П. Лузан зазначає, що навчально-пізнавальна активність студента характеризує його індивідуальні особливості в процесі пізнавальної діяльності та у своєму розвитку проходить такі рівні:

- репродуктивна активність - характеризується усвідомленим заучуванням теорії та відтворенням зразка розумової чи практичної дії (студенти засвоюють готові висновки науки, відомі способи дій, поняття, основні положення теорій, правила, закони, формули, теореми);
- продуктивна активність - студент самостійно застосовує відомі знання в інших умовах, його діяльність характеризується міркуванням, роздумуванням, розумовим пошуком й ін.
- творча активність - вищий рівень розвитку навчально-пізнавальної активності. Головні показники цього рівня: ініціатива у визначенні завдань,

засобів пізнання, оптимальність діяльності. На цьому рівні активність студента набуває самостійності, що детермінує готовність до творення нового. В результаті реалізації творчої активності генеруються нові ідеї, способи розв'язання самостійно поставлених задач, проблем, з'являються винаходи, відкриття, духовні твори і т.д.

Таким чином, процес активізації передбачає спільну навчально-пізнавальну діяльність викладача та студентів. Цей процес у кінцевому результаті передбачає оволодінням творчим рівнем діяльності.

Отже, враховуючи вище проаналізовані дослідження, слід відмітити, що будь-який вплив на розумову діяльність студентів буде неефективним, якщо немає їхньої активності. Засвоєння певної програми навчання можливе через діяльність самого студента. Відповідно, формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів можливе за умови створення спеціальної організації навчально-пізнавальної діяльності, в процесі якої відбувається активне засвоєння нової інформації студентами, що переходить у їхні власні надбання.

Отже, *другою педагогічною умовою* формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу ми приймаємо *активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів*.

Процес активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів відбувається в процесі їх міжособистісної взаємодії з викладачем. Педагог взаємодіючи зі студентами, організовує та контролює їх діяльність. Тобто, викладач здійснює керівництво активністю студентів. Цей процес пов'язують у психологічній науці з рефлексивними процесами. Рефлексію визначають як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів, а також з'ясування того як інші знають та розуміють особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення суб'єкта [9, с.340].

І.Сергеев тлумачить рефлексію як “здібність свідомості вчителя бути зосередженою не на предметі власної діяльності, а на самій діяльності, тобто рефлексія як процес є усвідомленням власної діяльності” [11, с. 25]. Дана якість пов'язана з осмисленням людиною себе як цілісної особистості, що сама реалізує і розвиває власну індивідуальність. Рефлексія - це самоспостереження, яке спрямовує свідомість на відтворення в мовленні (думках, бажаннях, розмірковуваннях) інтелектуальних та емоційних почуттів, які визначають ставлення особистості до самої себе [1, с.38].

Рефлексія забезпечує „рефлексивний вихід” – усвідомлення, фіксацію та об'єктивацію майбутніми викладачами мотиваційно-ціннісних і когнітивних факторів власного спілкування, звичних способів, прийомів та моделей педагогічної взаємодії.

Рефлексія виступає важливим механізмом розвитку і корекції структур свідомості та самосвідомості особистості, забезпечує перехід від безпосередніх форм поведінки, спілкування до його опосередкованої, свідомої

організації та управління ним. Завдяки рефлексії викладач може об'єктивувати особливості власного професійно-педагогічного спілкування, зміти звичні способи, прийоми, шаблони комунікативної поведінки [12, с.130 власна].

Під рефлексивними процесами розуміють процеси, що супроводжують міжособистісну взаємодію і дають можливість формувати уявлення про мотиви та наміри учасників спілкування, особливості сприймання ними комунікативної ситуації. Рефлексивні процеси забезпечують формування образу іншої людини та її розуміння [6, с.18]. Тобто, рефлексивні процеси передбачають відображення викладачем внутрішнього світу студента та активне, цілеспрямоване його перетворення відповідно до цілей навчання. Ці перетворення можливі при активності самого студента. Тому завдання викладача полягає у створенні умов, які стимулюють цю активність.

Таким чином, професійно-педагогічна взаємодія викладача та студентів передбачає рефлексивне керівництво, яке ґрунтується на уявленні, за яким студент є центральною постаттю навчально-виховного процесу, його головним учасником.

Отже, узагальнюючи вище зазначене, ми вважаємо, що ***третьою педагогічною умовою*** формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу ***є формування у студентів рефлексивного сталення до комунікативного аспекту майбутньої професійно-педагогічної діяльності.***

Сутнісна характеристика процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу вимагає такої організації навчання, яка б забезпечила активізацію внутрішнього потенціалу майбутніх фахівців, процесів самопізнання і саморозвитку. Так як набуття людиною власного комунікативного досвіду носить творчий характер, то ефективність процесу формування комунікативної компетентності, безперечно, забезпечать активні методи навчання. Вони характеризуються високим ступенем емоційної включеності студентів у процес, творчим характером занять, обов'язковістю безпосередньої взаємодії студентів між собою та з викладачем. Дослідники зазначають, що активні методи навчання є найпродуктивнішими саме для дорослих, так як вони доцільно використовують життєвий та професійний досвід, враховують вікові властивості психіки. Вони базуються на експериментально доведених фактах про те, що в пам'яті людини лишається до 99% того, що вона робить, до 50 % того, що вона бачить та лише до 10 % того, що вона чує [5]. Такі дані підтверджують доцільність застосування активних методів навчання в навчальному процесі.

У ряді психолого-педагогічних досліджень відмічається, що підвищенню комунікативної компетентності особистості сприяють, в найбільшій мірі, активні методи навчання. Серед них найефективнішими можна визначити: дискусійні, ігрові методи і тренінг.

Дискусійні методи допомагають усвідомленню власної точки зору, формуванню навичок відокремлення важливого від другорядного, бачити проблему, навчають слухати та взаємодіяти з іншими на конструктивній основі. Застосування різних видів дискусій у процесі формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів-аграрників дозволить знаходженню різноматності варіатів виходу із проблем ситуацій професійно-педагогічної взаємодії.

Використання дискусійних методів дає можливість навчатися публічно відстоювати свої думки, аргументувати власні погляди, активізувати мотиваційно-смыслову сферу особистості.

На позитивну роль застосування ігрових методів у навчанні, взагалі, та у формування комунікативної компетентності вказують численні психолого-педагогічні дослідження.

Елементи гри забезпечують зацікавлене сприйняття навчального матеріалу і привертають увагу студентів до навчального предмету. Гра, яка за своїм змістом пов'язана з навчанням, допомагає їм сконцентрувати увагу на навчальній задачі. В результаті остання сприймається не як “нав'язана”, а як бажана і особисто значуща ціль. Виконання навчального завдання в процесі гри пов'язане з меншими нервовими затратами і мінімальними вольовими зусиллями, що дає змогу звільнити інтелектуальний потенціал студента, використати його більш ефективно [4, с.36].

Ігрові методи дозволяють оптимально враховувати професійні особливості майбутньому викладачу, створити ситуації, включаючись в які, вони отримають можливість оволодіти мистецтвом швидко та успішно розв'язувати завдання професійно-педагогічної взаємодії, опанувати способами та прийомами ефективного спілкування. Дані методи створюють умови для активної взаємодії майбутніх викладачів-аграрників, у процесі якої відбувається опанування навичок спілкування.

Тренінг – активний метод навчання, який за короткий проміжок часу дає позитивні зміни в комунікативній компетентності майбутнього викладача. Цей метод навчання є важливою умовою стимулювання зміни динаміки формування комунікативній компетентності майбутнього викладача-аграрника. При використанні педагогом тренінгу створюються умови для багаторівневої комунікації між усіма його учасниками.

Тренінг – це “спроектований навчальний процес, призначений сформулювати чи поновити знання та вміння, сформулювати чи перевірити ставлення до певних ідей із метою їх зміни чи оновлення” [2, с. 92]. Він допомагає у вирішенні низки завдань: розкрити особливості міжособистісної комунікативної взаємодії; актуалізувати потребу учасників в особистісному комунікативному саморозвитку; забезпечити рефлексивне середовище, яке сприяє активізації всіх сторін особистості на основі стосунків співтворчості.

Головною метою даного методу є навчання знанням, умінням і навичкам ефективного спілкування, підвищення рівня комунікативної компетентності, розвиток соціально-перцептивних здібностей, розширення комунікативного репертуару, тобто необхідних передумов успішної організації професійно-педагогічної взаємодії.

Таким чином, *четвертою педагогічної умовою* формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів-аграрників ми визначаємо *домінування активних методів навчання*.